

Грета ГЕНЧЕВА
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

МОРФОЛОГИЧНА, СЕМАНТИЧНА И СИНТАКТИЧНА ФУНКЦИОНАЛНОСТ НА ТЕРМИНА „СНЕ“ В ИТАЛИАНСКИЯ ЕЗИК

Greta GENCHEVA
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

MORPHOLOGICAL, SEMANTIC AND SYNTACTIC FUNCTIONALITY OF THE TERM “CHE” IN THE ITALIAN LANGUAGE

Резюме: *Обект на изследването е терминът „che“, който има висока честота на употреба в италианския език и в зависимост от контекста може да изпълнява няколко граматически функции: относително местоимение, въпросително прилагателно, подчинителен съюз и др. Тази полифункционалност на термина води до многозначност както в семантичен, така и в синтактичен аспект. Основната цел на настоящата статия е да представи всички морфологични значения и семантични функции на термина в съвременния италиански език.*

Abstract: *The object of the study is the term che, which has a high frequency of use in the Italian language and, depending on the context, can perform several grammatical functions: relative pronoun, interrogative adjective, subordinating conjunction, etc. This polyfunctionality of the term leads to polysemy in both semantic and syntactic aspects. The main aim of the present article is to present all the morphological meanings and semantic functions of the term in the modern Italian language.*

Ключови думи: *полифункционалност, многозначност, морфология, семантика, синтаксис*

Keywords: *polyfunctionality, polysemy, morphology, semantics, syntax*

Характерно явление за италианския език е морфологичната многозначност на голяма част от граматическите термини, която присъства на всички нива в езика. В основата на това явление стои съотношението форма – значение: налице е една формална единица, която съответства на повече от едно граматично значение. Като пример може да се посочи графемата *ci*, която

може да принадлежи към няколко граматически категории: лично местоимение – пряко допълнение (винителен падеж), лично местоимение – непряко допълнение (дателен падеж), възвратно местоимение, наречие за място, показателно местоимение. В настоящото изследване фокусираме вниманието си върху термина *che* [ke], който е с изключително висока честота на употреба в съвременния италиански език и спада към няколко граматически категории: относително местоимение, въпросително прилагателно или местоимение, възклицателно прилагателно или местоимение, неопределително местоимение, подчинителен съюз. Следователно морфологичната многозначност на термина *che* води до семантична такава, която е лесно разпознаваема в по-ограничен или по-обширен контекст. Голяма част от специалистите в сферата на италианската граматика, сред които Текавчич, Дардано и Трифоне, Сенсини, Ренци, Салви, Кардиналети и др., разглеждат така нареченото явление *che polivalente* по-скоро от гледна точка на неговата синтактична полифункционалност. През призмата на преподаването на италиански език като чужд стана ясно, че едно цялостно изследване на всички функции на термина *che* в съвременния италиански език е актуално и належащо.

За да добием по-ясна представа за появата и развитието на морфологичната многозначност на термина *che*, ще се спрем на неговата етимологична еволюция. Според функциите, посочени от Текавчич (Tekavčić 1972: 220 – 226), от историческа гледна точка antecedентите на *che* могат да се разделят на три групи:

1) въпросително прилагателно и местоимение, чиято форма в класическия латински е *quid*;

2) относително местоимение, което в класическия латински се съгласува със съществителното име, към което се отнася, и съответно се променя по род, число и падеж: формите за единствено число, именителен падеж са: *qui* за мъжки род, *quae* за женски род и *quod* за среден род (Tekavčić 1972: 224). „В Италия впоследствие се появява една-единствена форма, която едновременно показва мъжки и женски род, единствено и множествено число на подлога и на прякото допълнение, едно неизменяемо относително местоимение, което замества шест различни форми от латинския език. Новата многофункционална форма в началото вероятно е била произнасяна [kwe] и едва след това е наложено произношението [ke]. Относителното местоимение, създадено по този начин, ще допринесе за създаването на съюза *che*, на базата на определени допирни точки между двете морфеми *quid* и *quod*, съответно с въпросителна и относителна функция“ (Tekavčić 1972: 225 – 226)¹;

3) съюз, който в класическия латински може да се разпознае в множество форми (*quod*, *quid*, *quia*), които въвеждат различни видове подчинени изречения.

Частицата *che* изпълнява множество функции в съвременния италиански език, както в говоримия, така и в писмения: относително местоимение,

¹ Преводът е мой, както и на останалите цитати в статията, ако изрично не е упоменато друго.

въпросително местоимение или прилагателно, възклицателно местоимение или прилагателно, неопределително местоимение, съюз, въвеждащ различни видове подчинени изречения. Поради тази причина често се използва определението *che polivalente*² (поливалентност на термина *che*) като обобщаващо този сложен лингвистичен феномен, наличен във всички нива на езика.

1. *Che pronome relativo* – относително местоимение

Относителното местоимение *che* е неизменяемо по род и число, използва се по отношение на съществителни имена, обозначаващи предмети, лица и животни, в мъжки и женски род, единствено и множествено число. Съответните форми в българския език са „който“, „която“, „което“, „които“. Съществителното име, към което се отнася, може да бъде подлог или пряко допълнение в подчиненото изречение, въведено от *che*.

Il ragazzo che (подлог) *parla è mio fratello*. „Момчето, което говори, е брат ми.“

Il ragazzo che (пряко допълнение) *hai incontrato è mio fratello*. „Момчето, което си срещнал, е брат ми.“

Според Сериани (Serianni 1997: 315) това местоимение е една от най-често използваните думи в италианския език. Относителното местоимение *che* има две основни функции: анафорична (на заместител): отправя към именна част, наречена antecedent, тъй като се намира непосредствено пред него, и синтактична (на конектор): свързва две или повече фрази в рамките на сложното изречение.

Il ragazzo che parlava e rideva tranquillamente con gli amici non sapeva ancora nulla. „Момчето, което спокойно говореше и се смееше с приятелите си, все още не знаеше нищо.“

Подчинените изречения, въведени от местоимението *che*, се наричат относителни. Според Сенсини „те допълват значението на сложното изречение, като определят или поясняват съществително име от главното изречение.“ (Sensini 1997: 512). Делят се на две групи: същински и несъщински.

Същинските относителни подчинени изречения (*proposizioni relative proprie*) са онези, които в сложното изречение изпълняват функцията на определение или приложение (Sensini 1997: 512). Повечето автори (Sensini 1997: 513; Serianni 1997: 622; Dardano, Trifone 2002: 467) ги разделят на две групи: *determinative* (*o restrittive o limitative*) – определителни (или рестриктивни, или лимитативни) и *appositive* (*o esplicative*) – апозитивни (или експликативни) относителни изречения.

Определителното относително изречение предоставя информация, която е необходима, за да уточни или допълни значението на antecedenta, което в противен случай би останало непълно.

² <[109](https://www.treccani.it/enciclopedia/che-polivalente_(Enciclopedia-dell'Italiano)/> [10.05.2024].</p>
</div>
<div data-bbox=)

Cerco un gatto che ha il pelo nero e il musetto bianco. „Търся котка, която има черна козина и бяла муцунка.“

Prendo l'autobus che sta arrivando. „Хващам автобуса, който идва.“

Апозитивното относително изречение въвежда допълнителна информация, която не е от значение за пълния смисъл на антецедента.

Il mio gatto, che ha il pelo nero e il musetto bianco, è dolcissimo. „Моята котка, която има черна козина и бяла муцунка, е много послушна.“

Prendo sempre l'autobus, che è il mezzo di trasporto più economico. „Винаги хващам автобус, който е най-евтиното превозно средство.“

Относителните подчинени изречения, определени като **несъщински** (*proposizioni relative improprie*), в сложното изречение имат функция, която е еквивалент на тази, която изпълняват непреките допълнения в простото изречение (Sensini 1997: 516). Те могат да посочват множество обстоятелства на действието, изразено от главното изречение. В зависимост от логическата функция, която изпълняват, се различават следните видове:

– относителни подчинени изречения за време (*temporali*): *È già un mese che (= da quando) sono arrivato.* „Мина вече един месец, откакто пристигнах.“

– относителни подчинени изречения за цел (*finali*): *Cercavo qualcuno che (= affinché) mi indicasse la strada.* „Търсех някой, който да ми покаже пътя.“

– относителни подчинени изречения за причина (*causali*): *Mi fido di te che (= siccome) sei più grande.* „Доверявам се на теб, че си по-голям.“

– относителни подчинени изречения за последица (*consecutive*): *Non c'erano ragioni che (= tali che) lo convincessero.* „Нямаше причини, които да го убедят.“

– подчинени изречения за отстъпка (*concessive*): *Tu, che (= sebbene) avresti tanto da dire, non parli.* „Ти, който имаш какво да кажеш, не казваш нищо.“

– подчинени изречения за условие (*condizionali*): *Una persona che (= se una persona) seguisse i tuoi consigli si metterebbe nei guai.* „Човек, който последва твоите съвети, би се озовал в беда.“

От превода на посочените примери става ясно, че еквивалентите на *che* в българския език могат да бъдат различни, най-вече в синтактичен аспект, тъй като в нашия език липсва такава поливалентна единица, каквато в италианския език представлява терминът *che*.

В разговорната реч е често разпространена употребата на *che* с времева стойност на мястото на конструкцията *in cui* („в който/която/което/които“; „когато“), в случаите, когато се отнася към антецедент, представен от определението за време, като *giorno* „ден“, *mese* „месец“, *anno* „година“, *volta* „път“ и др.

Maledetto il giorno che ci siamo incontrati. „Проклет да е денят, в който се срещнахме.“

L'anno che ci siamo conosciuti eravamo ancora all'università. „Годината, в която се запознахме, все още бяхме в университета.“

Тази употреба вече се налага и в литературния език, докато с други антецеденти е допустима само в разговорната реч.

Era giunto il tempo che si andava a mietere. „Беше дошло времето, когато се тръгваше на жътва.“

В горепосочения пример е по-правилна употребата на друг тип относително местоимение, предхождано от предлог, като конструкциите *in cui/nel quale*.

2. *Che pronome interrogativo* – въпросително местоимение

С въпросителното местоимение *che* се задава въпрос относно идентичността на референта, формата не се променя по род и число, отнася се само за предмети, понятия, чувства, събития, следователно има неутрална стойност и означава „какво?“, „що?“.

Che è successo? „Какво се случи?“

Che vuoi? „Какво искаш?“

Трябва да отбележим, че въпросителното местоимение *che* може да бъде въведено в изречението от предлог.

A che pensi? „За какво мислиш?“

Che въвежда както пряк, така и косвен въпрос в рамките на сложното изречение.

Che stai dicendo? „Какво говориш?“; *Non so che fare.* „Не знам какво да правя.“

Вместо въпросително местоимение *che?* могат да бъдат използвани изразите *che cosa?* и *cosa?* със същата стойност и значение.

Che/che cosa/cosa è successo? „Какво се случи?“

3. *Che aggettivo interrogativo* – въпросително прилагателно

Терминът *che* може да се използва също и с функция на въпросително прилагателно, когато предхожда съществителното име, към което се отнася. Задава въпрос относно идентичността или качеството на съществителното име, което определя. Макар че е неизменяем, може да се отнася към имена в мъжки или женски род, единствено или множествено число, съответно значението му е „какъв?“, „каква?“, „какви?“, „колко?“.

Che giorno è oggi? „Какъв ден сме днес?“

Che lingue parli? „Какви езици говориш?“

Di che colore è questo vestito? „Какъв цвят е тази дреха?“

Che ora è? Che ore sono? „Колко е часът?“

4. *Che pronome esclamativo* – възклицателно местоимение

Когато е използвано във възклицателно изречение, въпросителното местоимение *che*, със значение „какво“, може да изразява учудване, разочарование, възмущение, отказ и съответно придобива функцията на възклицателно местоимение.

Ma che, niente affatto! „Ама какво, нищо подобно!“

Che vedo! „Какво виждам!“

Ma che dici! „Ама какво говориш!“

5. *Che aggettivo esclamativo* – възклицателно прилагателно

Въпросителното прилагателно *che* може да се използва, за да подчертае с определена емоционалност качествата на съществителното, към което се отнася, и придобива стойност на възклицателно прилагателно. В семантично отношение запазва характеристиките, присъщи на формата, във функцията ѝ на въпросително прилагателно.

Che meravigliosa giornata! „Какъв прекрасен ден!“

Che bella ragazza! „Какво хубаво момиче!“

Che peccato! „Колко жалко!“

В писмената реч въпросителната или възклицателна стойност на дадено изречение се обозначава чрез пунктуацията, съответно с въпросителен и удивителен знак в края на изречението.

Che è successo? „Какво се случи?“

Che è successo! „Какво се случи!“

В разговорната реч обаче въпросителната стойност се изразява чрез възходяща интонация на гласа в края на изречението, докато, точно обратното, възклицателната стойност се показва чрез низходяща интонация (Sensini 1997: 187).

Важно е да се подчертае фактът, че на практика терминът *che* запазва една и съща семантична стойност, съответно „какво/що“, когато се използва с функцията на въпросително или възклицателно местоимение, и „какъв, каква, какви, колко“ с функцията си на въпросително или възклицателно прилагателно. Поради тази причина много често единствено пунктуацията или интонацията показват съответната граматическа функция на *che*.

6. *Che pronome indefinito* – неопределително местоимение

Терминът *che* може да изпълнява функцията на неопределително местоимение, когато обозначава нещо неясно и неопределено. Има значението на „нещо“ и може да бъде заместено от неопределителното местоимение *qualcosa* („нещо“). Среща се само в изразите *un che*, *un certo che*, *un non so che*, последвани от прилагателно.

Nel suo atteggiamento c'è un che di strano! „В поведението му има нещо странно!“

Ha un non so che di misterioso! „Притежава нещо тайнствено.“

C'era nel suo sguardo un che di beffardo. „В погледа му се четеше нещо подигравателно.“

Терминът *che* с функция на неопределително местоимение се споменава единствено от Сериани, който го причислява към сингулативните неопределителни местоимения, т.е. тези, „които се отнасят за едно-единствено, неопределено или неопределимо лице или предмет“ (Serianni 1997: 286).

7. *Che congiunzione* – съюз

Подчинителният съюз *che* свързва две или повече изречения в рамките на сложно съставното изречение, като изгражда подчинителна връзка между тях: едното изречение е главно, т.е. синтактично независимо, наричано на италиански език *principale*, или *reggente*, или *sovraordinata*, а другото/другите има/имат функцията на подчинено изречение, наричано *secondaria*, или *dipendente*, или *subordinata* (Dardano, Trifone 2002: 428). Съюзът *che* изгражда множество синтактични връзки и въвежда няколко вида подчинени изречения; съответно може да приема различни значения, но все пак най-често срещаният смисъл на термина във функцията му на съюз е „че“. Подчинените изречения, въведени от *che*, са основно експлицитни³ и се делят на следните видове.

1) Подчинени подложни изречения (*Proposizioni soggettive*) – изпълняват функцията на подлог по отношение на главното изречение.

Occorre che io intervenga subito. „Налага се да се намеся веднага.“

Зависят от безлични глаголи или изрази, като: *bisogna* „трябва“, *pare/sembra* „изглежда“, *si dice* „говори се“, *si pensa* „мисли се“, *è ora* „време е“, *è necessario* „необходимо е“, *è possibile* „възможно е“ и др. Подчинените подложни изречения винаги са въведени от съюза *che* със значение „че“ или „да“. Глаголът в подчиненото изречение може да бъде: в изявително наклонение (ако в главното изречение се изразява яснота); в подчинително наклонение, което е и най-често използваното, тъй като по правило безличните глаголи и изрази изискват употребата му в подчинено изречение; или в условно наклонение (ако действието в подложното изречение зависи от условие, което може да е явно или да се подразбира).

È chiaro che il responsabile sei tu. „Ясно е, че отговорният си ти.“

È necessario che il responsabile sia tu. „Необходимо е ти да си отговорният.“

È chiaro che verrebbe (se potesse). „Ясно е, че би дошъл (ако можеше).“

2) Подчинени допълнителни изречения (*Proposizioni oggettive*) – изпълняват функцията на пряко допълнение спрямо главното изречение.

Ho saputo che sei stato promosso. „Узнах, че си бил повишен.“

Зависят от глаголи, изразяващи твърдение, мнение, съмнение, желание, чувство, като: *dire* „казвам“, *sapere* „знам“, *dichiarare* „заявявам“, *pensare* „мисля“, *credere* „смятам, вярвам“, *ricordare* „помня“, *volere* „искам“, *desiderare* „желая“, *sperare* „надявам се“, *godere* „радвам се“ и т.н.

³ В зависимост от формата на сказуемото подчинените изречения в италианския език биват експлицитни и имплицитни. „Наричат се имплицитни (от лат. *implicitus* „затворен“) подчинените изречения, в които глаголът е в нелична форма (инфинитив, деепричастие (или герундий) и деятелно причастие (сегашно или минало): *Lascialo parlare*; *Anche volendo, non potrei*; *Rimasto solo, riprese il suo lavoro*. В експлицитните подчинени изречения (от лат. *explicitus* „отворен“) глаголът е в едно от трите наклонения: изявително, подчинително или условно: *Anche se volessi non potrei*; *Quando fu rimasto solo, riprese il suo lavoro.*“ (Dardano, Trifone 2002: 447).

По-особен вид допълнителни изречения са онези, които се въвеждат от съществително или прилагателно име в конструкции, като: *la gioia di rivederti* „радостта да те видя отново“, *la fretta di partire* „бързам да замина“, *lieto di conoscere* „радвам се да се запозная“, *capace di intendere* „в състояние съм/мога да разбера“.

Non era capace di intendere che le sue intenzioni fossero del tutto oneste. „Не беше в състояние да разбере, че неговите намерения бяха съвсем искрени.“

Подчинените допълнителни изречения се въвеждат от съюза *che*, отново със значение „че“ или „да“, а глаголят може да бъде в изявително, подчинително или условно наклонение в зависимост от правилата за съгласуване на времената в италианския език, т.нар. *consecutio temporum*⁴.

Dico che sta bene. „Казвам, че е добре.“

Pensavo che Francesco avesse studiato. „Мислех, че Франческо е учил.“

Credevamo che sareste arrivati domani. „Смятахме, че ще пристигнете утре.“

3) Подчинени декларативни (експликативни) изречения (*Proposizioni dichiarative*) – функцията им е да обяснят или пояснят в какъв смисъл трябва да се разбира даден елемент от главното изречение, като по този начин допълват значението на сложното изречение. Освен със съюза *che* (със значение „че“), който ги въвежда, декларативните изречения задължително са свързани с част от главното изречение, която може да бъде показателно местоимение (*questo* „това“, *quello* „онова“, *ciò* „това“) или пък съществително име, като *speranza* „надежда“, *sospetto* „подозрение“, *fatto* „факт“, *circostanza* „обстоятелство“, *punto* „точка“ (Dardano, Trifone 2002: 453).

Questo mi rattrista: che tu sia così bugiardo. „Това ме натъжава: че си такъв лъжец.“

Su questo punto tu sbagli: che io fossi presente. „По тази точка грешиш: че аз съм присъствал.“

Il fatto che siamo tutti qui testimonia il nostro affetto per te. „Фактът, че всички сме тук, показва обичта ни към теб.“

4) Подчинени обстоятелствени изречения (*Proposizioni circostanziali*) – подчинителният съюз *che* „може да изгражда различни видове отношения между главното и подчиненото изречение“ (Dardano, Trifone 2002: 430) и още „да приема различни стойности и следователно да въвежда различни видове подчинени изречения“ (Sensini 1997: 393). Съответно съюзът *che* може да въвежда следните видове подчинени обстоятелствени изречения.

А) За причина (*Proposizioni causali*) – в този вид подчинено обстоятелствено изречение *che* се използва с функцията и значението на съюзите: *siccome* „понеже“, *perché* „защото“, *poiché* „тъй като“, *dato che/visto che* „тъй като, предвид че“ и др., като въвежда глагол в изявително наклонение в подчиненото изречение.

⁴ <[https://www.treccani.it/enciclopedia/consecutio-temporum_\(La-grammatica-italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/consecutio-temporum_(La-grammatica-italiana)/)> [10.05.2024].

Togliti il maglione che fa caldo. „Съблечи си пуловера, че е топло.“

Mangia che si raffredda. „Яж, че ще изстине.“

Б) **За цел** (*Proposizioni finali*) – глаголят в подчиненото изречение е в подчинително наклонение и еквивалентът на *che* на български език са предлозите „да, за да“.

Ha insistito molto che salissi. „Той много настоява да се кача.“

Fa' attenzione che non cada. „Внимавай да не паднеш.“

Dillo chiaro che tutti capiscano. „Кажи го ясно, за да те разберат всички.“

В) **За последица** (*Proposizioni consecutive*) – показва последицата или резултата от онова, което се казва в главното изречение; съюзът *che* е предхождан в главното изречение от наречия или прилагателни, като: *così* „така“, *tanto* „толкова много“, *talmente* „толкова, до такава степен“, *tale* „такъв“, *simile* „подобен“ и др.

Ho avuto tale paura che sono rimasto paralizzato. „Обхвана ме такъв страх, че останах вцепенен.“

Era così preoccupato che non è riuscito a dormire. „Беше така притеснен, че не можа да спи.“

Г) **За време** (*Proposizioni temporali*) – в този случай съюзът *che* се използва със стойността на „когато“ и „откакто“.

Sono mesi che non mi hai più scritto. „Минаха месеци, откакто не ми е писал.“

Ero appena rientrata in casa, che venne un diluvio. „Току-що се бях прибрала, когато се изсипа проливен дъжд.“

Д) **За сравнение** (*Proposizioni comparative*) – най-често глаголят в този тип подчинени изречения е в конюнктив, а съюзът *che* приема значението „отколкото“.

L' esame è andato meglio che non sperassi. „Изпитът мина по-добре, отколкото се надявах.“

È stato più facile che non credessi. „Беше по-лесно, отколкото смятах.“

Е) **За ограничение** (*Proposizioni limitative*) – *che* налага употребата на подчинително наклонение и се използва със значението на „доколкото“.

Che io sappia, non gli è successo nulla di grave. „Доколкото знам, не му се е случило нищо сериозно.“

Ж) **За изключване** (*Proposizioni eccettive*) – въвеждат се от конструкцията *non + глагол + che*, след която има инфинитив, следователно става дума за имплицитно подчинено изречение. В този вид подчинени изречения съюзът *che* означава „освен“.

Non fa (altro) che parlare. „Не прави друго, освен да говори.“

Non pensa che a divertirsi. „Не мисли за нищо друго, освен да се забавлява.“

От посочените примери за подчинени обстоятелствени изречения се разбира, че в техните еквиваленти в българския език, освен съюза „че“ се използват и други подчинителни съюзи или предлози. Това доказва за пореден път поливалентността на морфемата *che* в италианския език.

Както стана ясно, терминът *che* е с висока фреквентност в италианския език и в зависимост от контекста може да принадлежи на няколко граматически категории със съответните синтактични функции. Повечето езиковеди не дават ясен отговор на причините, довели до отпадането на множеството форми от класическия латински език и обединяването им в една-единствена поливалентна частица. Единствено Текавчич (Tekavčić 1972: 220 – 223) обяснява този феномен, като според него до образуването на термина *che* се е стигнало с течение на времето в резултат на реципрочния контакт и влиянието на късния латински език, простонародния латински и италианските диалекти. Друга причина за редуцирането на латинските предшественици на *che* би могла да бъде езиковата икономия, чрез която се стремим да предадем максимум информация с минимум езикови средства. Използването на една и съща морфема с различно морфологично и семантично значение обаче често предизвиква затруднения сред обучаемите и представлява предизвикателство за обучаващите. Затова чрез настоящото изследване бе направен опит за възможно най-изчерпателно представяне на термина *che* във всички нюанси на неговата морфологична многозначност, от която произлиза и съответната семантична и синтактична поливалентност.

БИБЛИОГРАФИЯ

Кавалето, Бертоли, Иванов 2003: Кавалето, М., М. Бертоли, Н. Иванов. *Италианско-български речник*. София: Емас. // **Cavaletto, Bertoli, Ivanov 2003:** Cavaletto, M., M. Bertoli, N. Ivanov. *Dizionario italiano-bulgaro*. Sofia: Emass.

Ницолова 2023: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. // **Nitsolova 2023:** Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

Battaglia 1964: Battaglia, S. *Grande dizionario della lingua italiana III*. Torino, Unione Tipografico-Editrice Torinese.

Dardano, Trifone 2002: Dardano, M., P. Trifone. *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Milano: Zanichelli.

De Mauro 1999: De Mauro, T. *Grande dizionario italiano dell'uso*. Torino: UTET.

Renzi, Salvi, Cardinaletti 2001: Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti. *Grande grammatica italiana di consultazione*. Bologna: Il Mulino.

Sensini 1997: Sensini, M. *La grammatica della lingua italiana*. Milano: Mondadori.

Serianni 1997: Serianni, L. *Grammatica italiana; Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.

Tekavčić, 1972: Tekavčić, P. *Grammatica storica dell'italiano. Vol. 2, Morfosintassi*. Bologna: Il Mulino.

Zingarelli 2008: Zingarelli, N. *Vocabolario della lingua italiana*. Milano: Zanichelli.

Онлайн енциклопедия Трекани: *Enciclopedia Treccani* <[https://www.treccani.it/enciclopedia/\(La-grammatica-italiana\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/(La-grammatica-italiana))> [10.05.2024].

Онлайн речник Трекани: *Vocabolario Treccani* <<https://www.treccani.it/vocabolario>> [10.05.2024].